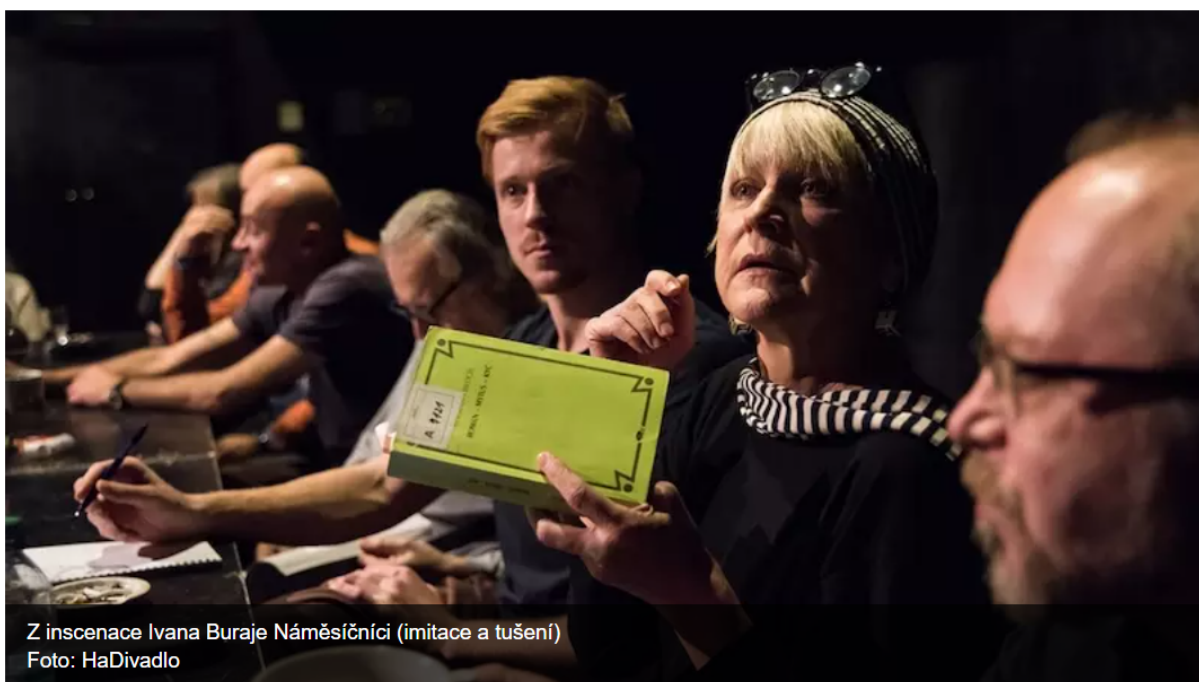


Probuzení náměsíčníci. Jan Němec nad inscenací románu Hermanna Brocha

27. 12. 2016, 15:00

Jan Němec, SALON, Právo

Říká se, že jsou texty, které se nedají inscenovat. Není to pravda, inscenovat se dají všechny texty. Jen je to s některými obtížnější: špatně se inscenují například návody k použití nebo modernistické romány. Převést – či spíše přivést – na jeviště *Náměsíčníky* Hermanna Brocha se pokusili v brněnském HaDivadle (s podtitulem *Imitace a tušení*).



Dát nějaký jevištní tvar šestisetstránkovému románu, který se místy propadá do eseje, místy do básně a jehož hlavním tématem je rozpad evropských hodnot, není jen tak. Připomeňme, že Broch psal *Náměsíčníky* na přelomu

dvacátých a třicátých let 20. století ve Vídni, v půli cesty mezi světovými válkami. Ve třech volně propojených částech, určených vždy letopočtem, postavou a tématem – 1888, *Pasenow neboli romantika*, 1903, *Esch neboli anarchie* a 1918, *Huguenau neboli věčnost* – přezkoumává, co zbylo z evropské kultury poté, co se rozpadl tradiční řád světa.

Náměsíčníci rozhodně nejsou románem, který by dopředu táhl děj, spíš se jím valí vlna myšlení, která se neustále přehrnuje přes okraj fabule. Broch měl za to, že jedinou morálkou románu je poznání; když Milan Kundera ve svém eseji *Zneuznávané dědictví Cervantesovo* mluví o čtyřech hlavních výzvách, které současnému románu zůstavily jeho dějiny, jmenuje také výzvu myšlení a s ním odkaz Brochův či Musilův. Zkrátka, román jako myšlení života uvnitř doby.

Jenže co s tím na jevišti? V podobných případech jsou v zásadě dvě dramaturgické možnosti. První je tradiční: věřit autorovi a držet se textu, i když třeba volně. Řekněme, že existuje nějaká hospoda U Brocha, lokál, jehož atmosféra napovídá, že se zavírací doba kryje s apokalypsou. Je to podnik, jehož štamgasty jsou somnambulové, kteří si průběžně vyznávají lásku, filosofují a vraždí se za zvuků vybraných šlágrů, zatímco hodnoty evropské civilizace mizí ve chřtánu 20. století.

Druhá dramaturgická možnost je moderní: V tomto případě je potřeba vycházet z toho, že Broch je poněkud temný a komplikovaný, takže bude jistější vést s ním dialog formou komentáře, například tak, že budeme inscenovat ne Brocha, ale to, jak chceme inscenovat Brocha a jak s tím zápasíme.

Ani jedna z těch možností není plně uspokojivá a vtip inscenace režiséra Ivana Buraje v HaDivadle spočívá v tom, že si mezi nimi nevybral. Před přestávkou „natvrdo“ inscenuje Brochovy *Náměsíčníky*, byť za čtvrtou stěnou z průhledné síťoviny, a po přestávce zase první čtenou zkoušku režiséra, který hodlá *Náměsíčníky* inscenovat a potýká se s nepochopením ze strany herců.

Jak inscenace v první půli, tak inscenace inscenace v té druhé přitom výborně obstojí samy o sobě, první jako tragédie, druhá jako komedie. A hlavně mezi nimi vzniká dramatické napětí a hra významů. Střetává se tu Brochův text se svým komentářem, postava s hercem a také divák tragédie s divákem komedie.

Zatímco první střet je dnes konvenční, další dva jsou o něco delikátnější. V inscenaci inscenace herci HaDivadla hrají sami sebe – anebo jsou sami sebou? A diváci, kteří o přestávce váhali, zda nejit domů, se v druhé půli spokojeně smějí, když z jeviště slyší, že diváci nejsou zvědaví na umění, ale chtějí se hlavně zasmát – takže se teď smějí sami sobě?

Mezi oběma polovinami inscenace navíc vládne ještě jiná symetrie: zatímco v jedné z klíčových scén první půle se do divadla prolamuje realita, ve druhé půli se z reality stává divadlo. Přinejmenším to vtipně připomíná, že realita a teatralita jsou průchozí oběma směry a tvoří kontinuum naší zkušenosti se světem.

Ivan Buraj tak vytvořil velmi elegantní a zároveň účelný půdorys, na kterém *Náměsíčníky* rozehrává. Jakoby podle pravidla, že nelze-li inscenovat literu románu, neznamená to, že nelze inscenovat jeho ducha.



Hermann Broch v roce 1935
Foto: Profimedia.cz

Broch píše o světě, který prochází hodnotovým kolapsem, jež zavinila – termínem Maxe Webera – *úcelová racionalita*. „Logika vojáka žádá,“ píše Broch, „aby nepříteli hodil ruční granát pod nohy; logika vedoucích ekonomů žádá, aby se naprosto důsledně a beze zbytku využilo hospodářských prostředků, zničila se veškerá konkurence; logika malíře žádá, aby naprosto důsledně a radikálně dovršil malířské principy, i když hrozí nebezpečí, že vznikne esoterický útvar, který chápe už jen tvůrce; logika politického člověka žádá, aby politický cíl spatřoval v absolutní diktatuře.“

Podle Brocha byla finální celistvost světa, jinými slovy sklenutý horizont hodnot, nahrazena procesuální či kauzální souvislostí a titěrnými imperativy jednotlivých oblastí; od monoteismu se v podstatě přešlo rovnou k systémové abstrakci. V Brochově době to ještě znělo napůl jen jako varování. Dnes jsme ve svém náměsícnictví zase dál a jedna z verzí kulturní tragédie může vypadat třeba takto: V tentýž okamžik, kdy si náměsíčný člověk uvědomí svůj stav, zjistí, že už není svět, do něhož by se mohl probudit.

V podobně skeptickém duchu píše Kundera v již zmíněném eseji *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*: „Jestliže román má opravdu zaniknout, nebude to proto, že by byl u konce svých sil, ale proto, že se ocitl ve světě, který již není jeho.“

Je v tom ale určitý rozpor. Rozpor, který přináší naději. Román, který není u konce svých sil, se světa, který není jeho, vždy znovu a znovu zmocňuje. A podobně náměsíčník: probouzí se sice do světa, ze kterého se stala noční můra, ale zrnko bdělosti si nese sám v sobě.

<https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/probuzeni-namesicnici-jan-nemec-nad-inscenaci-romanu-hermana-brocha-40019158>